

ב"מ יז) שאף לפי טענתו שלא גרשה, פטור הוא ממוזנות, כיון שדין 'מורדת' יש לה, שהרי טוענת שאיננה אשתו. ולכן אין לו כל מניעה לטעון שאינה מגורשת. אלא שיש לומר שהתוס' מאנו בזה, שהרי לשיטתם אין היא נאמנת כלל, ואסורה להנשא לאחר, ומותרת לבעלה ללא קידושין, ולכן, אף שלפי דבריה היינו דנים אותה כמורדת, כיון שאין אנו מקבלים את דבריה כל עיקר, אינה נחשבת למורדת. אכן, לשיטת הרמב"ם שכשאומרת 'גרשתני' נאמנת לענין נישואין (אישות טז, כו), הרי היא 'מורדת' לפי טענת הבעל שעדין היא אשתו. (סברא זו נזכרת כבר בהפלאה כאן).

(ע"ב) 'אלא כולה רשב"ג היא וחסורי מיחסרא והכי קתני...' — הוצרך לומר כן, ולא אמר בקיצור חסורי מיחסרא והכי קתני — כי כיון שעכשיו מפרש 'שלא בגט' שאמר רשב"ג היינו שלא בגט ממש, אבל יש עדי גט, אין סברא שתנא קמא יחלוק בדבר, שאם כן במה תגבה מן הסכנה ואילך — לכך הוצרך לומר שאין כאן מחלוקת. (מהרש"א)

ודלמא סמוך למיתה גירשה? — איהו הוא דאפסיד אנפשיה' — אף על פי שהיא גובה מהיתומים ולא ממנו — נחשב 'אפסיד אנפשיה'. ויש להביא מכאן סייעתא לשיטת הגאונים (לעיל פז) שנאמנות הבעל לאשה לפוטרה משבועה, מועיל ליורשיו אעפ"י שאינו מועיל ללקוחות — ומבואר שלענין יורשים אינו נחשב 'חב לאחרים', כיון שיורשים מכהו. (עפ"י קובץ שעורים אות שיט. וע' אילת השחר שהקשה הלא כמו שיש חשב שמא תגבה שוב מהיורשים, כן יש לחוש לגבייה חזרת מהלקוחות, ועל כרחך שסברת 'אפסיד אנפשיה' מועילה אף אם אינם נחשבים כמוהו, ע"ש).

דף צ

'קטן שהשיאו אביו כתובתה קיימת' — משמע שאעפ"י שאין נישואין לקטן, אין זו בעילת זנות. (כן כתבו התוס' בסנהדרין עו: ד"ה סמוך). אבל הרשב"א בתשובה (ח"א תתג, א'קפא, ח"ד רו) כתב שבעילת זנות היא ואסור הדבר, שכל שלא תקנו לו נישואין — בעילתו בעילת זנות. ועוד עלולה לצאת חורבה, שמא יסברו שהוא גדול וקידושיו קדושין, ואם תקבל קדושין מאחר לא יחוש לקדושין וכד'. ו'השיאו' קתני, לא 'משיאו' — כי לכתחילה אסור, ולא שנו זאת אלא להשמיענו דין כתובה. וע' גם בשלחן ערוך אה"ע (א, ג. וע"ש בהגר"א).

כתובת 'בעולת עצמו' — מנה או מאתים?

'קטן שהשיאו אביו — כתובתה קיימת, שעל מנת כן קיימה. גר שנתגיירה אשתו עמו — כתובתה קיימת, שעל מנת כן קיימה' — כתבו התוס' ועוד ראשונים שהחידוש שבדין זה הוא שכתובתה מאתים כבתולה, הגם שבזמן שגדל או נתגייר, כבר איננה בתולה.

ונחלקו הפוסקים האם דין זה שכתובתה מאתים, קיים רק כשכתב לה כתובה בתחילה כשלקחה בעודו גוי או קטן (שלטי הגבורים כאן; רמ"א אה"ע מג, א. וכן הוכיח הבית-שמואל (שם סק"ד) מתוס' דידן. ובבאר-היטב שם דחה הוכחתו), או אף כשלא כתב (חלקת מחוקק וט"ז שם).

ויש לעיין לפי שיטה זו האחרונה, מה דינו של הנושא אשה בערכאות, ולאחר זמן בא לקדשה כדת משה וישראל, האם כתובתה מאתים או מנה? שיש לומר, דוקא קטן שהגדיל או גר, שדעתם היתה מלכתחילה להתחייב בכתובה, אלא שהקידושין לא חלו בשעתו — כשקדשו אחר כך, על דעת הקיחה הראשונה קדשוה. אך בנידון זה לא היתה לקיחה על דעת קידושי ישראל כלל. או שמא עיקר הסברה היא שכל עוד לא פירש אחרת, אומדים דעתו שאין רצונו להרויח מחטאו שלקחה קודם ללא קידושין,

ומן הסתם דעתו להתחייב במאתים כאילו היה מקדשה בתחילה. וכצד זה נטה בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א קא) במעשה כזה שבא לפניו, שאם צוה הבעל לכתוב לו כתובה באופן סתמי, יש לכתוב כתובת בתולה. [ואף התיר, אם יש חשש לקפידא, לכתוב בה 'דחוי לך מדאורייתא' אף שמדאורייתא אין לה כתובת מאתים לכל הדעות]. ולרווחא דמילתא, כתב, יש לשאלו קודם לכן ולהודיעו שכך עדיף לעשות, לתת לה כתובת בתולה. והאריך שם עוד לדון בדין הנושא את מפותתו, אם כתובתה מאתים או מנה. עיין שם. [הלחם-משנה (הלכות אישות יא, ז), הקשה לדעת הרמב"ם שכתב בגר שנתגייר הוא ואשתו, כתובתה מנה בלבד — מה הוצרך התנא לטעם 'שעל מנת כן קיימה', הלא בלאו הכי חייב לה מנה מכח תנאי בית דין (וע"ש תירוצו, וכע"ז כתב הריטב"א כאן, וע' באילת השחר' שהעיר על זה)? ונראה, שזה שכתב הרמב"ם כתובתה מנה, היינו דוקא בגוי שלא כתב לה כתובה, שגם כשנשא בתחילה אילו היה ישראל, היה דינה במנה (וכמו שהסביר בלחם משנה), אבל בכתב לה מאתים, גם הוא מודה שחייב לה עתה מאתים, שהרי החשיבה כבתולה כשלקחה, ועל דעת כן מקדשה עתה. ובאופן זה הוצרך התנא ליתן טעם 'שעל מנת כן קיימה'. כן משמע שפרשו שיטת הרמב"ם, החלקת-מחוקק (סו, יג ובס' מג שם) והאגרות-משה שם. כמובן, שתהא נפקותא בפרוש שיטת הרמב"ם גם בשאלה הנידונה לעיל, אם חייב מנה או מאתים].

פרק עשירי — 'מי שהיה נשוי'

(ע"ב) 'שמע מינה אחת בחייו ואחת במותו יש להן כתובת בנין דכרין ולא חיישינן לאינצויי. ממאי, מדקתני שניה ויורשיה קודמים ליורשי ראשונה, מיקדם הוא דקדמי הא איכא שקלי' — כתב הרמב"ן: הוא הדין כשהאשה השניה קיימת בחיים, יש לשמוע שבני הראשונה נוטלים כתובת בנין דכרין, שהרי כשם שדייקו מהמשנה לענין היורשים, כמו כן יש לדייק כשהיא קיימת, 'שניה ויורשיה קודמין...'. — מיקדם הוא דקדמה, הא איכא — שקלי. [וגם בסברא הדבר מוכרע, שאם נאמר שאינם נוטלים בחייה, אף לאחר מיתתה לא יטלו, כי הקובע לענין כתובת בנין דכרין הוא שעת מיתת האב, כדלהלן]. וכן דעת הרשב"א הר"ן והרא"ש. וזה דלא כדעת הר"ח ומקצת גאונים שסוברים אין כתובת בנין דכרין אלא אם מתו שתי הנשים, אבל אם אחת מהן חיה, הואיל ואין בניה נוטלים כלום, לא יטלו בני האחרת כתובת אמן, שבוזה ודאי יש לחוש לאינצויי.

'מתקיף לה רב אשי: ממאי, דלמא לעולם אימא לך אחת בחייו ואחת במותו אין להן כתובת בנין דכרין ומאי קודמין — לנחלה...' — לכאורה נראה שלפי זה ממילא נדחה גם ה'שמע-מינה' השלישי, כי לעולם אפשר שכתובת בנין דכרין גובה ממשועבדים [מפני שעשאו כבעלי חובות — 'סבון' תנן ולא 'רתון'. ע' לעיל נה], וממשנתנו אין ראיה, שהרי אין מדובר על כתובת בנין דכרין [כי אחת בחייו ואחת במותו אין להם כב"ד], אלא על נחלה דאוריתא. כן משמע מדברי התוס' לעיל (נה. ד"ה יסבון), שתירצו בזה סתם משנתנו למאן דאמר טורפים כתובת בנין דכרין ממשועבדים.

אך מדברי רש"י (בד"ה שמע) יש לדייק שדוקא למאן דאמר 'רתון' יתכן שאחת בחייו ואחת במותו אין להם כתובת בנין דכרין, משום חשש מריבה, שאלו נוטלים ירושת אביהם ואלו אינם נוטלים, אבל למאן דאמר 'סבון' תנן, הואיל והם כבעלי חובות לא שייך טעמא דאינצויי, כי אלו ואלו אינם נוטלים ירושת אביהם. אשר לפי זה ממה נפשך יש להוכיח שאינם טורפים ממשועבדים; שאם באחת בחייו ואחת במותו יש כתובת בנין דכרין לראשונים, מדוע אינם טורפים מבני השניה, ואם באופן זה אין כתובת בנין דכרין, הרי מזה גופא מוכח שכיורשים הם ולא כבעלי חובות, וממילא אינם טורפים ממשועבדים. ובוזה מיושב מדוע רב אשי לא הזכיר בדבריו 'לעולם אימא לך טרפי ממשועבדי ומאי קודמין לנחלה'.

'אמר רבה אשכחתינהו לרבנן דבי רב דיתבי וקאמרי... ואמינא להו אנא...' — כיוצא בזה מצינו בעוד מקומות במאמרי רבה — בסוכה יז; קדושין מז: ב"ק פה. גדה כז. וכן מובא שלש פעמים בשם רבא (בביצה יט. ב"ק צ: ובנדה גג.), ועוד. (ע' בצינוני הרש"ש ובגליונות קה"י בסוכה שם).

'בכתובה נעשית מותר לחברתה והוא הדין לבעל חוב קמיפלגי' — מסברא בעלמא אמרו כן, לדמות בעל חוב לכתובה, ולא שתהא ראייה לכך מהברייתא. (ריטב"א)

דף צא

'כגון שנשא שלש נשים ומתו שתיים בחייו ואחת במותו והך דמיית לאחר מיתה יולדת נקבה' — לאו דוקא מתה, הוא הדין אם השלישית עודנה בחיים, נוטלים בני הראשונה והשניה כתובות אמן. (מהר"ם שיף)

'(ע"ב) 'הוא גברא דהווי מסקי ביה אלפא זוזי... ההוא גברא דהווי מסקי ביה מאה זוזי... — ראשונים ואחרונים תמהו לשם מה מביאה הגמרא שני מעשים זהים, ובשניהם הביאה את אותם מחלוקות החכמים? —

יש שכתבו שהיה מקום לחלק בין אפדנא, שהוא מבנה חשוב, ומחירו אינו קבוע כל כך, לפיסות קרקע קטנות שמחירן קצוב. (ע' בחידושי רבי עזריאל; ליקוטי חבר בן חיים. וכבר נרמז בשטמ"ק. וע' במאירי).

בגוף השאלה אם חוזר הלוקח וגובה מן הלווה את הסכום המלא, או רק את המחיר שהפסיד בגביית הנושה, כמה הסברים ניתנו לדבר; אפשר שהשאלה היא אם לראות את העלאת הדמים של הלוקח כשבה שהשביח בקרקע, כאילו הקרקע עתה שוה יותר (עפ"י תוס' ד"ה והלכתא. וע' בהגהות יעב"ץ). או אפשר שאף אם באמת נחשבת הקרקע שוה אלף, האם הלוקח גובה כמחיר קנייתו או כמחיר הקרקע בשעת הטריפה (ע' בזה בחידושי מרן ר"ז הלוי על הרמב"ם — הל' שכנים, בהגדרת אחריות מטריפת בע"ח. ובאילת השחר כאן), או אפשר שהשאלה היא אם לחייב את הלווה בכל דמי החוב, שהרי הלוקח פרע לו את חובו. (ע' ב'אילת השחר' שהאריך בזה).

(לפי שני הסברים הראשונים, אפשר אולי לומר שבדוקא הביאה הגמרא שני מעשים, שבשניהם כל נכס שוה בדיוק כסכום מחצית החוב, לומר שאילו היה שוה פחות מחצי, לא היה נחלק רבינא בדבר אלא מודה שאין הלוקח טורף כסכום המלא — וזה על פי שיטות הראשונים (תוס' ב"ק יד: ב"מ נו. ועוד) שאף שאין מחיר קבוע וקצוב לקרקע, יותר מפי שנים מן המחיר הרגיל — ודאי שאינה שוה, ויש בה אונאה וביטול מקח. ולכן, בזה שהיה הלוקח מעלה את מחירה ביותר מכפול, לא היה נחשב כשבה שהשביחה הקרקע וכשוויה האמיתי).

'מצוה על היתומים לפרוע חוב אביהן' — כתב רש"י שאין בית דין כופין על מצוה זו, לפי שאין כופין אלא על מצוות עשה מפורשות, אך זו, מצוה בעלמא מדרבנן.

והטעם שאינה מצוה עשה מדאורייתא, כיבוד אב — יש שכתבו משום שלהלכה אין הבן חייב לכבד מממונו, אלא משל אב. ובהגהות אשר"י (לעיל פו. וכן מובא בבית יוסף ובסמ"ע חו"מ קו, א) תלה הדבר במחלוקת הראשונים (המובאת גם בר"ן כאן) האם מצות פריעת היתומים היא דוקא כשהניח להם ירושה [מטלטלין דוקא, שאילו קרקעות — הלא הם משועבדים לחוב, וכופין אותם לתתן], וכן דעת רוב הראשונים, או אף כשלא ירשו ממנו כלום (כן דעת הרשב"א), שהטעם הנזכר שאין הבן חייב ליתן משלו, שייך רק לפי השיטה השניה. וכבר פקפקו בדבר כמה מן האחרונים, כי גם כשהשאיר האב ירושה, הלא זכו בה,